

Několik úvah o filozofii Přírodní školy

(z knihy Františka Tichého Přírodní škola, cesta jako cíl)

Za několik dní nato vedli spolu velmi důležitý rozhovor. Bastián ukázal lvu nápis na zadní straně klenoty. „Co to asi znamená?“ ptal se. „KONEJ, CO SI PŘEJEŠ, to přece znamená, že smím dělat všechno, co se mi zlíbí, nemyslíš?“

Graogramánův obličej najednou hrozně zvažněl a oči se mu rozžhnuly. „Ne,“ řekl oním hlubokým, burácivým hlasem, „to znamená, že máš konat podle své Pravé vůle. A není nic těžšího.“

„Pravá vůle?“ opakoval Bastián stísněně. „A co to je?“

„Je to tvé vlastní nejhlubší tajemství, které neznáš.“

„A jak je pak můžu najít?“

„Tak, že se budeš ubírat cestou svých přání, od jednoho ke druhému, až k tomu poslednímu. Ten tě pak zavede k tvé Pravé vůli.“

„To mi nepřipadá zas až tak těžké,“ mínil Bastián.

„Je to ze všech cest ta nejnebezpečnější.“

„Proč?“ divil se Bastián. „Nemám strach.“

„O to nejde,“ burácel Graogramán, „ta cesta vyžaduje nejvyšší upřímnost a obezřetnost, neboť na žádné jiné cestě se nezabloudí tak snadno a tak neodvolatelně.“

„Tím myslíš, že člověk nemá pořád jen dobrá přání?“ vyzvídal Bastián.

Lev bičoval ohonem písek, v němž ležel. Přitiskl oči k hlavě a nakrabatil čenich, z očí mu létaly blesky. Bastián se bezděčně přikrčil, když Graogramán burácel, až se země třásla: „Co ty víš o tom, co jsou přání! Co ty víš o tom, co je dobré!“

V následujících dnech Bastián hodně přemýšlel o všem, co mu řekl Graogramán, Měňavá smrt. Na spoustu věcí ale nepřijde přemýšlením, musí se prožít. A tak se stalo, že se Bastián rozpomněl na Graogramánova slova až mnohem později, když toho sám mnoho zažil, a začal jim rozumět.

Michael Ende: Nekonečný Příběh, překlad Eva Pátková

Principy pedagogického systému Přírodní školy

Nemám rád zaškatulkované pedagogické kategorie. Zelený je strom života, a proto čím déle

dělám svou práci, tím méně jsem schopen své zkušenosti systematizovat, zobecňovat, nebo dokonce kvantifikovat. Systém Přírodní školy je v nejhlubším aspektu nejlépe vyjádřen v geniální a dosud nedoceněné knize Michaela Endeho *Nekonečný příběh*. Jemu, především úchvatnému obrazu Bastiánova hledání Pravé vůle, nejhlubší podstaty bytosti, spleťtým cestám vlastních přání a snů a jejich následků, vděčím za inspiraci. Na něj odkazují ty, kterým nestačí to, co dokáží vyjádřit neobratná slova odborné terminologie. Pro ty ostatní se zde přece jen pokusím nastínit, co považuji ve výchovném systému Přírodní školy za nejdůležitější, aniž bych si činil nárok na úplnost.

Základní teze

- Škola má být především plnohodnotným životem teď a tady, ne jen přípravou na někdy a někde.
- Škola připravuje na život v nejobecnějším smyslu. Nejen k fungování v této době a v této zemi, ale i na život za dvacet, čtyřicet nebo šedesát let, kdekoli na světě a v jakékoli situaci. Z metafyzického hlediska musí být i přípravou pro život věčný.
- Výchova se nerealizuje primárně slovy, ale příkladem, činnostmi, prostředím, lidmi, kteří mě obklopují, způsobem bytí.
- Výchova musí být obohacující jak pro studenty, tak pro pedagogy. Všichni se vzájemně učí, a kdo se učit nechce, ten na Přírodní škole dlouho nevydrží.
- Nejpodstatnějším cílem výchovy je umožnit člověku, aby našel a uskutečnil sám sebe, své vlastní poslání a cestu. Znalosti, dovednosti, návyky, zvládnutí sociálních rolí i dosahování dílčích cílů jsou pouze prostředky k nalézání a uskutečňování sebe sama. Prvním předpokladem tohoto nalézání je emancipace dítěte v oblasti práv a možností, ale i povinností a zodpovědnosti. Druhým předpokladem je pak v praktické rovině vytvořit takový organizační systém, který dítěti umožní individuální volbu cesty i samostatné rozhodování a zajistí krátkodobou zpětnou vazbu reflektující důsledky jeho rozhodnutí. Hledání sebe sama se pak realizuje prostřednictvím mnoha kroků vlastních rozhodnutí při řešení konkrétních situací a úkolů.
- Nikdo není sám. Skutečné naplnění sebe sama je ve společenství s druhými. Každý by měl mít své místo v přirozeně fungujícím kolektivu, kam patří a kde je mu dobře. Každý by se měl naučit spolupracovat, být obohacován druhými i obohacovat druhé, překročit úzký rámeček svého sobectví. Předobrazem úspěšného a výchovně efektivního kolektivu – školy – je tradiční velká rodina, která v širší společnosti ztrácí na

významu, a škola tak přejímá řadu jejích úkolů.

- Výchova a vzdělání by měly vést směrem vzhůru – k překročení sebe sama. Nejhlubším určením lidské bytosti je vlastní transcendence. „Ty nás naplňuješ radostí, Bože, z toho, že Tě můžeme chválit. A nepokojné je naše srdce, dokud nespočine v Tobě.“ (sv. Augustin).

Teze, že škola má jen připravovat na život jednou v budoucnu, je v podstatě chybná. Školní docházka, sociální vztahy ve škole, činnosti ve škole vykonávané, cíle, sny, přání, lásky, ale i strachy a úzkosti, které v této době mladý člověk zažívá – to vše naopak představuje jeho opravdový život. Dokonce takovou jeho fází, která jeho osobnost definitivně dotvoří.

S trochou nadsázky ji možná jednou bude považovat za to nejkrásnější a nejčistší, co v životě zažil. Je to život jako takový, tady a teď.

Mladí lidé jsou dnes mnohem dříve samostatní a schopní plnohodnotně spolupracovat na celé řadě činností a úkolů, zralí i psychicky a fyzicky, na druhé straně ale společenské nároky na jejich vzdělání posouvá dobu jejich reálného osamostatnění do stále vyššího věku. Proto naopak často schází zralost sociální, mnohdy i morální, chybí přijetí odpovědnosti za svůj život, stále častější jsou tendence mladých lidí užít si a vytěžit ze svého okolí co nejvíc, aniž by se museli sami postavit na vlastní nohy. Z tohoto hlediska je škola ideálním polem, kde by děti měly získávat pověstné vědomosti, dovednosti a návyky, ale především se učily hledat a naplňovat své vlastní cíle, poznávat druhé, učit se s druhými žít a respektovat je, a v návaznosti na to všechno hledat, poznávat a měnit sama sebe, své chování, motivy a postoje. Dosáhnout toho zdaleka není jednoduché a netvrdím, že se nám to beze zbytku daří.

Základem je, aby školní kolektiv byl pro mladého člověka referenční skupinou. Skupinou, s níž se identifikuje, a cítí, že do ní patří nebo by chtěl patřit. Toho může být nejlépe dosaženo v přiměřeně malém kolektivu. I proto je maximální počet studentů na Přírodní škole stanoven na sedmdesát.

Velikost skupiny však nestačí. Pro stabilitu a přirozené fungování každého kolektivu je nezbytné, aby žil jako celek. K tomu je nutné mít společné cíle (i když nejsou vždy a za všech okolností přijímány všemi členy), které přesahují osobní zájmy jednotlivců. Jednoduše něco, za čím společně jdeme, co nás spojuje, co dává našemu jednání smysl, vytváří společnou identitu a nabízí každému jednotlivci přesah. Z tohoto hlediska je ideální, pokud se cíle profilují jako společensky prospěšné, tj. samy o sobě vedou k překonávání egocentrismu, skupinové malosti a elitářství, nebo naopak nedostatku sebedůvěry.

Proto je tak důležité, aby se škola neomezovala pouze na činnosti vedoucí k odbornému

vybavení svých členů, ale realizovala také činnosti, které mají smysl samy o sobě, mají význam pro druhé lidi, pro ochranu přírody nebo život okolní společnosti. Mladí lidé pak mohou nacházet sami sebe v naplňování těchto cílů společně s ostatními, objevovat skrze ně vlastní hodnotu. I vzdělávací efekt se v tomto případě dostavuje mnohem dříve, než je tomu v případě obecného bezkontextového vzdělávání. Znalosti, dovednosti nebo zkušenosti přestávají být cílem, ale stávají se prostředky, jak pomoci dobré věci, být užitečný ve školním kolektivu, dokázat věc, kterou jsem si předsevzal.

A právě proto připravujeme se studenty Přírodní školy programy pro děti z Dětského domova v Pyšelích, realizujeme badatelské projekty – tzv. expedice, jejichž cílem je oživení zapomenutých míst či uchování dohasínajících lidských příběhů, hledáme v přírodě krásná místa a snažíme se je chránit, nebo vyprávíme studentům učitelství o svých zkušenostech, dobrých i špatných.

Fungování školního kolektivu jako referenční sociální skupiny vyplývá dále z vědomí studentů, že mohou v tomto kolektivu realizovat své zájmy a potřeby, mají možnost ovlivnit věci kolem sebe a jsou bezpodmínečně přijímáni. Každý musí být přijímán a priori jako dobrý, hledají se a podporují jeho dobré vlastnosti a stránky. Každý by měl cítit, že je v prostředí, kde ho má někdo rád, kde znovu a znovu dostává šanci, kde je součástí společenství, kam zkrátka patří. Na druhou stranu si musí uvědomit, že toto společenství od každého očekává, že do něj sám vloží něco dobrého a nebude jenom brát. A dále, že i ve školním kolektivu končí svoboda jednoho tam, kde začíná svoboda druhého, že je sice mnohé dovoleno, ale za všechno je nutné, úměrně věku, zkušenostem a schopnostem, nést odpovědnost. Vůči rodičům, kamarádům, vyučujícím, škole jako celku, ale postupně i vůči okolnímu světu a potažmo i vůči Tomu, který nás přesahuje.

Ke vzniku takového společenství jsou nutná jasně daná „pravidla hry.“ Jasný a přehledný řád totiž umožňuje každému členovi, aby se v životě kolektivu orientoval, dává mu potřebnou jistotu. Z tohoto hlediska se jako základní pedagogická zásada nejeví tvrdost, ale průhlednost a důslednost. Pravidla by měla platit pro všechny, včetně nejstarších studentů a vyučujících, samozřejmě s ohledem na jejich povinnosti, postavení a odpovědnost. Žádná „privilegia“, která nepramení z nezbytnosti a nesouvisí s vykonáváním práce, tj. nejsou prostředkem služby celku, nejsou žádoucí. Každý by měl mít také možnost na jasně vymezený prostor, jak a kdy může ve školním kolektivu vyjádřit svůj názor. Názor každého by měl být brán vážně. Na druhou stranu by však měl mít každý povinnost vyslechnout názory druhých i ke své osobě a zamyslet se nad nimi.

K tomu všemu slouží na Přírodní škole systém samosprávy, studentské ankety, lístky díky a

tzv. Margarety (viz „Vzájemné hodnocení studentů“), ale i chvíle na *výjezdech, dobrovolných výletech a expedicích*, kdy lze bez zábran prodiskutovat všechno, co člověku leží na srdci. Za nejdůležitější ze všeho však považuji skutečnost, že skrze všechny výše uvedené cíle, činnosti, vztahy i každodenní život ve škole může mladý člověk začít přemýšlet sám o sobě, o tom, jaký je a jaký by chtěl být. Lidé kolem něj i všechny společné a individuální aktivity mu nastavují zrcadlo a nutí ho k sebereflexi. Učí se poznávat své slabiny a své přednosti. Může se začít měnit.H

Každý student na Přírodní škole se podílí na plánování řady činností, hodnocení i kritice všeho dění. Studenti mohou realizovat své nápady a hodnotí se pak mezi sebou navzájem. Plnění studijních povinností formou *podmínek* si do značné míry plánuje každý sám. Veškeré známky si student, pokud má dostatek vůle k opravám, může zlepšit. Individuální neúspěch a selhání je proto na Přírodní škole mnohem těžší na někoho „hodit“, projektovat. To ale neznamená, že si studenti někoho vždycky nenajdou, jenom aby nemuseli přijmout odpovědnost sami za sebe. Závoje sebeklamy jsou však u nás mnohem snadněji strženy. Ze zkušenosti lze říci, že i proto u studentů na Přírodní škole často probíhá značně dynamický a niterný proces vnitřní transformace. Tento proces bývá spojen s poznáním a přijetím vlastních selhání, vin a nedostatků, s tvrdou konfrontací sebe sama a svých výkonů s okolím i s vlastními ambicemi, s hledáním a uvědomováním si toho, za čím by skutečně člověk chtěl a měl jít. Zároveň ale i s poznáním, že kolem jsou vždy pomocné ruce, že vždy je možné začít znovu, že společně s druhými lze uskutečňovat dobré věci. Právě skrze ně může ten, kdo o to stojí, překročit bludný kruh egoismu a sebeklamy. A i když to vyžaduje velké úsilí, vůli a vytrvalost, může v sebepřekročení či v sebedarování nově najít sám sebe. Opětovné překračování vlastního sebepojetí nakonec nasměrovává bytost k transcendenci v metafyzickém smyslu. Studenti hledají duchovní hodnoty, kladou si otázky po smyslu života, světa a svého místa a poslání v něm.

Jednoduše řečeno, v Přírodní škole studenti i vyučující mnohem více mohou, ale mnohem více se od nich za to i žádá. Každý se má učit být sám sebou. A to vyžaduje největší upřímnost, opravdovost a odvalu. Proto zdaleka ne každý dokončí tuto cestu v letech svého mládí. Na Přírodní škole se však studenti spolu s pedagogy na tuto cestu vydávají a její průběh už záleží jen na nich.